

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשפ"ה

כרך יב

עורכת כתב העת:
ד"ר אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:
פרופ' משה צפור
פרופ' שמואל ורגון
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' שונית רייטר
פרופ' ריקי טסלר
ד"ר רחל קולנדר
ד"ר פלג דור חיים
ד"ר היידי פלביאן

עריכה לשונית
עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ"ה 2025
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
אתר המכללה www.washington.ac.il
דוא"ל rjournal@washington.ac.il

תוכן

5	דבר סגנית נשיא המכללה
7	דבר העורכת
11	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות ומקרא

17	”ללמד בני יהודה קשת”: הקרב על הגלבוע בהקשר הגיאוגרפי-היסטורי של ארץ ישראל והשלכותיו על התפתחות הלוחמה בעת העתיקה	צחי כהן
35	סיפור גניבת הברכות כאנלוגיה לסיפור העקרה	יוסף פריאל
49	מטא-הלכה כשיקול בפסיקתו של הרב משה כלפון הכהן מג'רבה בשו"ת 'שואל ונשאל'	שי מאמו
65	המערכה של אחאב להשבת רמות גלעד לישראל (מל"א כב; דה"ב יח, ב-לג)	ניר ורגון

שער שני | חינוך והוראה

87	”ממ"ד רגשי וחברתי למפונים” – ניהול ללא סמכות, העצמה פסיכולוגית ושחיקה בקרב מנהלות מרכזי מפונים במלחמת חרבות ברזל	טניה לוי גזנפרנץ
113	”להיות לך מגדלור באפלה”: אתגרים של מנהלי בתי ספר המשלבים מורים עם מוגבלויות פיזיות בבתי הספר	אורן כהן זדה
137	תחושות אושר שמורים חווים בכיתה	אליעזר יריב
171	”נושאת הכשורה” – תפקיד הגננת באיתור קשיים התפתחותיים של ילדים בגן	אליסיה גרינבנק, לילך גלעד כהן וליאורה פינטו
193	סודות ההצלחה בעבודה עם סטודנטים עם מוגבלות במרכזי נגישות באקדמיה	מירי קריסי

- 215 עארף אבו-גוידר "ללוות, להדריך ולהעצים: עמדותיהן של מורות מכשירות כלפי מודל 'קהילת אקדמיה-כיתה' בהכשרת סטודנטיות-ערביות-בדואיות

מאמרי דעה

- 231 מיכל ניסים, שירלי עצמון וגד בר טוב המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך: אתגרים, השלכות והצעות לפתרונות להרחבת התמיכות - מאמר דעה
- 243 לילך גלעד כהן מסגור מחדש: תפיסת תפקיד המנהל בהטמעת הכלה והשתלבות לתלמידים עם מוגבלות - מאמר דעה

שער שלישי | מוזיקה

- 263 אפרת בוכריס בשם האמנות: רקוויאם בטרזיינשטט
- 287 עידית סולקין השפעת השתתפות בתוכנית הכשרה על תחושת הזהות המקצועית ועל העמדות לגבי שימוש במוזיקה בקרב מחנכות-מטפלות במעונות יום

שער רביעי | בריאות

- 313 סיואר מחול-חורי, ענבל בכר-כץ, שלומית שניצר-מאירוביץ', מיכל גודינצקי אלישיב ואיילת גור "העצים ברחוב גדלו מהדמעות שלי": חוויות הורים לילדים עם דושן ובקר - מהמשבר להתמודדות
- 333 מאור דהן, ריקי טסלר, איתמר שידלוב, נועה שטיינמן, מרדכי צווילינג, מיכל גלסר ושי חן-גל גורמי סיכון אובדני בקרב תלמידי בתי הספר לנוער

מחברי המאמרים

ד"ר אבו-גוידר עארף

החוג ללשון עברית כשפה שנייה, מכללת קיי; החוג לחינוך, מכללת אחוה
arefgweder@gmail.com

ד"ר בוכריס אפרת

החוג לתנ"ך, החוג למוזיקה והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון.
המכללה ירושלים
Efratb1967@gmail.com

ד"ר בכר כץ ענבל

ראש המגמה לחינוך מיוחד ולתרפיה בספורט (קמפוס וינגייט), ומרצה במרכז האקדמי
לוינסקי וינגייט
Inbal Bachar@gmail.com

הרב ברטוב גד

מפקח על החינוך הרתי, מחוז מרכז, משרד החינוך
gadbartov@gmail.com

גב' גודינצקי אלישיב מיכל

מנהלת צוות העובדים הסוציאליים בעמותת "צעדים קטנים"
michal@littlesteps.org.il

פרופ' גור איילת

ראש התוכניות לתואר שני בעבודה סוציאלית, תל-חי אוניברסיטה בהקמה
Guraye@telhai.ac.il

ד"ר גלסר מיכל

המינהל להכשרה מקצועית במשרד העבודה
michal glaser 3@gmail.com

ד"ר גלעד כהן לילך

החוג ללקויות למידה, בית הספר ללימודי תואר שני, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות;
מפקחת יו"ר ועדות זכאות ואפיון, מחוז מרכז, משרד החינוך.
lilachcohen1973@gmail.com

ד"ר גרינבנק אליסיה

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
gralicia2@gmail.com

מר דהן מאור

החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
mdahanos1@gmail.com

ד"ר ורגון ניר

החוג לתנ"ך, מכללת אורות ישראל; החוג לתושב"ע, המכללת האקדמית לחינוך תלפיות
nirvargon@gmail.com

ד"ר חן גל שי

המינהל להכשרה מקצועית במשרד העבודה
h_shai@netvision.net.il

פרופ' טסלר ריקי

ראש התוכנית לתואר שני בחינוך גופני במכללה האקדמית גבעת וושינגטון; המחלקה לניהול מערכות בריאות, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
riki.tesler@gmail.com

פרופ' יריב אליעזר

ראש החוג לתואר שני בחינוך משלב, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
elyariv@gmail.com

ד"ר כהן צחי

ראש המסלול לתואר שני בלימודי יהדות, הקריה האקדמית אונג
evic41@gmail.com

ד"ר כהן זדה אורן

ראש בית הספר ללימודי תואר שני, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות
cohenzad@gmail.com

ד"ר לוי גזנפרנץ טניה

ממונה מחוזית התכנית הלאומית לילדים ונוער 360, משרד החינוך, מחוז צפון; המסלול לתואר שני במנהל חינוך, המכללה האקדמית תל חי
tanaiilan@gmail.com

ד"ר מאמו שי

החוג לחינוך, ראש המכון לפדגוגיה של חוסן, המכללה האקדמית חמדת
shaim310@gmail.com

ד"ר מחול-חורי סואר

החוג לעבודה סוציאלית, תל-חי אוניברסיטה בהקמה
siwar makhoul@gmail.com

ד"ר ניסים מיכל

הממונה על מסלולי החינוך המיוחד וראשת מסלול מלמ"ם (מורים לתלמידים עם מוגבלויות מרובות), המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין
nissimichal@dyellin.ac.il

ד"ר סולקין עידית

החוג לגיל הרך והחוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון;
החוג לחינוך והחוג לחינוך מיוחד, מכללת תלפיות
idit sulkin@gmail.com

ד"ר עצמון שירלי

מפקחת פיתוח מקצועי והדרכה, מחוז תל אביב, משרד החינוך
shiryaz@education.gov.il

גב' פינטו ליאורה

מנהלת גן, מוסמכת תואר שני בקריה האקדמית אונו
pintoliora@gmail.com

ד"ר פריאל יוסף

החוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; מרצה לתנ"ך וזמר עברי באוניברסיטת בר אילן.
priel483@gmail.com

פרופ' צווילינג מרדכי

המחלקה לכלכלה ומנהל עסקים, אוניברסיטת אריאל
motiz@ariel.ac.il

ד"ר קריסי מירי

מנהלת המרכז לנגישות אקדמית, מרצה בחוג לאנגלית ובחוג לחינוך, המכללה האקדמית אשקלון; החוג לאנגלית, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
mirik@aac.ac.il

ד"ר שטיינמץ נועה

המחלקה לניהול מערכות בריאות, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
noasimplywrite@gmail.com

ד"ר שידלוב איתמר

ראש החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
itamar shidlov@gmail.com

ד"ר שלומית שניצר-מאירוביץ'

אוניברסיטת בר-אילן, הפקולטה לחינוך
Shulamit.shnitzer@biu.ac.il

המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך: אתגרים, השלכות והצעות לפתרונות להרחבת התמיכות

מאמר דעה

מיכל ניסים, שירלי עצמון וגד ברטוב

תקציר

המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך בישראל הוא אתגר משמעותי במימוש חזון ההכלה וההשתלבות של תלמידים עם מוגבלויות. החקיקה, דוגמת תיקון מספר 11 לחוק החינוך המיוחד, אומנם מנסה לקדם את הכללת התלמידים במסגרות החינוך הכללי, אך המחסור באנשי מקצועות הבריאות, כגון קלינאי תקשורת, מרפאים בעיסוק ופיזיותרפיסטים, מעכב את מימוש ההבטחה להעניק תמיכות מותאמות לכל תלמיד. קיימים פערים בין ההיצע והביקוש לשירותי מקצועות הבריאות, במיוחד בפריפריה, דבר הפוגע בזמינות ובאיכות הטיפולים הניתנים לתלמידים עם מוגבלויות. במאמר זה נבקש להציע מסלול ייעודי לתואר שני למורים לחינוך מיוחד, שיתמקד בהתמחויות כדוגמת הוראה מותאמת לתלמידים עם קשיי תקשורת וקשיים סנסומוטוריים. פיתוח מסלול כזה יאפשר הכשרה אינטגרטיבית למורים בשטח וישפר את איכות התמיכות הניתנות בתוך מסגרות החינוך הכלליות. פתרון זה יהווה חלק ממסלול קריירה עבור עובדי הוראה שבחרים במסלול החינוך המיוחד, וצעדים אלו עשויים לתרום להתמודדות עם המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות ולחיוזוק המערכת החינוכית בישראל.

תאריכים: הכלה והשתלבות, הכשרה מקצועית, חינוך מיוחד, טיפול פרה-רפואי, מקצועות הבריאות

מבוא

חינוך מכיל מציע יתרונות רבים לתלמידים עם מוגבלויות. בתחום ההתפתחות הקוגניטיבית והלימודית, מסגרת חינוך מכיל נמצאה כמקדמת התפתחות קוגניטיבית ומשפרת הישגים אקדמיים של תלמידים עם מוגבלויות (Ugalde et al., 2021). החינוך המכיל אף תורם לתפקוד החברתי-רגשי של תלמידים אלו מפני שסביבות למידה משולבות מעוררות אינטראקציות חברתיות ויצירת חברויות בין תלמידים עם וללא מוגבלויות. תלמידים ללא מוגבלויות לומדים לכבד את השונה ולפתח סבלנות ואמפתיה, בעוד שתלמידים עם מוגבלויות זוכים להגברת המעורבות החברתית ולתמיכה מחבריהם לכיתה (Roldán et al., 2021). כמו כן, מחקרים מראים כי חוקים המקדמים חינוך מכיל מעלים באופן משמעותי את הסבירות שתלמידים עם מוגבלויות יגיעו לבית הספר (Bose & Heymann, 2020).

בהתאם לכך, בשנים האחרונות גוברת ההבנה כי שילוב תלמידים עם מוגבלויות במסגרות חינוך כללי הוא תנאי הכרחי לקידום שוויון הזדמנויות ולשיפור התפקוד החברתי והלימודי שלהם. האמנה הבין-לאומית לזכויות אנשים עם מוגבלות (Rasmussen & Lewis, 2007), שאושרה על ידי מדינת ישראל בשנת 2012, מחייבת את המדינה להבטיח שוויון הזדמנויות והכלה של אנשים עם מוגבלויות בכל תחומי החיים ובפרט בחינוך. החזון החקיקתי בתיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד מאפשר מעבר ממסגרות חינוך נפרדות למערכת חינוך משולבת ומכילה שבה שירותי מקצועות הבריאות מהווים חלק אינטגרלי מהחינוך הכללי (חוק חינוך מיוחד [תיקון 11] תשע"ח, 2018). על אף חקיקה מתקדמת בתחום החינוך המיוחד בישראל, יישום החזון נתקל בקשיים בשל חסמים מערכתיים המחייבים מדיניות ממוקדת המבטיחה התאמות אישיות לכל תלמיד, תוך הבטחת שירותי תמיכה זמינים ואיכותיים (גולדין, 2023).

הצגת הבעיה: מחסור במטפלים ממקצועות הבריאות

מחסור במטפלים ממקצועות הבריאות הוא אתגר עולמי המשפיע על מערכות הבריאות ברחבי העולם. בשנת 2020 הוערך המחסור העולמי בעובדי מקצועות הבריאות בכ-15.4 מיליון עובדים (World Health Organization, 2020). נראה כי אזור אפריקה והמזרח התיכון סובלים מהמחסור הגדול ביותר, בין היתר בשל גידול אוכלוסייה מואץ ותשתיות מוגבלות. במדינות מתפתחות, מספר עובדי מקצועות הבריאות עלה מ-57.9 ל-59.3 לכל 10,000 אנשים בין השנים 2013-2020 (Boniol et al., 2022). תחזיות בארצות הברית צופות מחסור של אלפי עובדים עד שנת 2036, מצב העלול להקשות על מימוש הזכות לשירותים חיוניים, במיוחד באזורים מוחלשים (Health Resources & Services Administration-HRSA, 2024). תופעה זו אינה משפיעה רק על תחום הבריאות אלא גם על מערכות החינוך, והתוצאה היא פערים משמעותיים בין תלמידים מאזורים שונים וממעמדות חברתיים שונים, המשפיעים על הזדמנויותיהם העתידיות (Boniol et al., 2022).

מטפלים ממקצועות הבריאות ממלאים תפקיד מרכזי בתמיכה בתלמידים עם מוגבלויות במסגרת החינוכית. הם משלבים ידע ומיומנויות ייחודיות לסביבה החינוכית ומשלימים את עבודתם של מורים וצוותי חינוך אחרים. מרפאים בעיסוק מתמקדים בשיפור יכולת התלמידים להשתתף בפעילויות יומיומיות ומשימות לימודיות. המיומנויות הייחודיות של מרפאים בעיסוק כוללות בין היתר הערכה והתאמה של הסביבה הפיזית לקידום מעורבות ועצמאות של התלמידים, פיתוח אסטרטגיות לשיפור מיומנויות מוטוריקה עדינה, כתיבה ותפקודי טיפול עצמי, והמלצה על טכנולוגיה מסייעת וציוד מותאם לצורך תמיכה בלמידה ובהשתתפות (Kruszynski et al., 2018). קלינאי תקשורת מתמחים בהפרעות תקשורת, שפה ואכילה. תרומתם כוללת בין היתר הערכה וטיפול בקשיי דיבור, שפה ותקשורת חברתית (Geist et al., 2008), פיתוח מערכות תקשורת תומכת וחלופית (תת"ח) עבור תלמידים שאינם ורבליים (Costigan & Light, 2010), ושיתוף פעולה עם מורים ליישום אסטרטגיות מבוססות שפה בכיתה (Geist et al., 2008). פיזיותרפיסטים מתמקדים בשיפור הניידות והתפקוד הפיזי של התלמידים. מיומנויותיהם כוללות בין היתר הערכה וטיפול במיומנויות מוטוריקה וקשיי ניידות, המלצה ויישום של אביזרים מותאמים לניידות, ואף פיתוח אסטרטגיות להגברת השתתפות התלמידים בפעילויות ספורט ובפעילויות חוץ-כיתתיות (Schwab et al., 2021).

לדוגמה, עבור תלמידים עם מוגבלויות פיזיות, אנשי מקצועות הבריאות משתפים פעולה לשם שיפור העצמאות התפקודית והמעורבות. מרפאים בעיסוק עשויים להתאים את המרחב הכיתתי ולהמליץ על ישיבה מותאמת לשיפור הגישה לחומרי למידה (Kruszynski et al., 2018), קלינאי תקשורת עשויים להטמיע מערכות תת"ח (תקשורת תומכת וחליפית) כדי להקל על התקשורת עבור תלמידים עם יכולות דיבור מוגבלות (Costigan & Light, 2010), ופיזיותרפיסטים עשויים להמליץ על ציוד מסייע מותאם לניווט במרחב בית הספר (Schwab et al., 2021). דוגמה נוספת לעבודה של מטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך עם תלמידים עם אוטיזם עשויה להתמקד בתקשורת ובוויסות חושי. מרפאים בעיסוק יעברו על עיצוב סביבת לימודים בהתאם לקשיי הוויסות החושי של התלמיד ולצרכיו בהקשר הלימודי (Kruszynski et al., 2018), קלינאי תקשורת יעברו על מיומנויות תקשורת חברתית ושפה פרגמטית ועשויים להציג סיפורים חברתיים (Geist et al., 2008), ופיזיותרפיסטים עשויים לטפל בקשיי תכנון מוטורי ולפתח אסטרטגיות לשיפור ההשתתפות בפעילויות בהיבטים פיזיים ומרחביים (Schwab et al., 2021). אם כן, אנשי מקצועות הבריאות תורמים באופן משמעותי לידע ולמיומנויות של צוותי החינוך וההורים של התלמידים על ידי מתן הכשרות מותאמות לצרכים הייחודיים והמלצות על אסטרטגיות התערבות. שיתוף פעולה בין אנשי מקצועות הבריאות לאנשי החינוך וההורים במסגרת חינוכית מציע יתרונות רבים, כגון הערכה ותכנון התערבות המתאימים לכלל היבטי התלמיד בצורה ממוקדת ויעילה מפרספקטיבות מקצועיות מגוונות. מודלים של עבודה משותפת של מטפלים ממקצועות הבריאות ואנשי חינוך במסגרות החינוכיות צוברים פופולריות ומיושמים יותר ויותר (Dillon et al., 2021; Schwab et al., 2021).

לצד אנשי מקצועות הבריאות, במערכת החינוך פועלים גם מטפלים באמצעות אומנויות

כחלק מסל התמיכות לתלמידים עם מוגבלות. מטפלים עוסקים בטיפול נפשי באמצעות הקשר הנוצר בין מטפל, מטופל וכוחם המרפא של תהליכי יצירה והבעה. תחום הטיפול באמצעות אומנויות כולל שישה תחומי התמחות: אומנות חזותית, ביבליותרפיה, דרמה, מוזיקה, פסיכודרמה, ותנועה ומחול. המקצוע מתבסס על גופי ידע מתחומי הפסיכולוגיה והאומנויות (משרד החינוך, תשפ"ה). עם זאת, בניגוד למקצועות הבריאות המוסדרים על ידי משרד הבריאות, תחום הטיפול באומנויות אינו נחשב חלק ממקצועות הבריאות בישראל. לכן המאמר הנוכחי מתמקד במקצועות הבריאות המוסדרים שהכשרתם קלינית.

בישראל, המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות מורגש היטב במערכות שונות, אך בולט במיוחד במערכת החינוך המיוחד (שפירא, 2025). מסמך של משרד הבריאות מציין פער משמעותי בין הביקוש להיצע של מטפלים ממקצועות הבריאות. בהתאם למסמך, המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות נובע מחוסר בתמריצים לעבודה במערכת הציבורית ומעומס עבודה כבד על אנשי המקצוע הקיימים (משרד הבריאות, 2021). לדוגמה, במערכת החינוך בישראל השכר המוצע למטפלים נמוך מהשכר המקובל במגזר הפרטי, מה שמקטין את האטרקטיביות של עבודה במערכת החינוך. קיימים גם פערים בתקנים ובתנאי ההכשרה של אנשי המקצוע המעוניינים להצטרף למערכת החינוכית (גולדבלט ואחרים, 2021; משרד הבריאות, 2021). במחקר שבחן את השתלבותן של מטפלות ממקצועות הבריאות במערכת החינוך נמצא מחסור בהדרכה מקצועית בשטח, מצב המקשה על יישום מיטבי של הטיפול ושמירה על מקצועיות לאורך זמן. כמו כן, מטפלות רבות נדרשות לעבור בין מסגרות חינוך רבות במהלך השבוע ולספק שירותים בתנאים לא אופטימליים, מה שמוביל לשחיקה מהירה ולירידה באיכות הטיפול (גולדבלט ואחרים, 2021). נקודה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא פיצול אחריות ההכשרה, העבודה וההדרכה של המטפלים בין גופים רבים, כגון משרד הבריאות, משרד החינוך והרשויות המקומיות (משרד הבריאות, 2021). בנוסף, בנוגע להכשרת המטפלים נטען בעבר כי דרישות המערכת הבריאותית המודרנית לשיתוף פעולה בין-תחומי אינן מקבלות מענה מספק בתוכניות ההכשרה הקיימות (DiMaria-Ghalili et al., 2014).

במערכת החינוך בישראל, תיקון מספר 11 לחוק החינוך המיוחד הגביר את הצורך בשירותים של מטפלים ממקצועות הבריאות במסגרות חינוך המכילות תלמידים עם מוגבלויות, אך החוק לא לווה בהרחבה מקבילה של הכשרות ותקנים נוספים הנדרשים לצוותי החינוך והטיפול בתי הספר (וייסבלאי, 2020). בהתאם לחוק החינוך המיוחד בישראל, שירותי המטפלים במקצועות הבריאות במערכת החינוך ניתנים בשתי דרכים עיקריות: סל ש"ם (שירותי חינוך מיוחדים) והסל האישי. סל ש"ם מיועד לתלמידים הלומדים במסגרת החינוך המיוחד וכולל שירותי טיפול כמו ריפוי בעיסוק, פיזיותרפיה וקלינאות תקשורת. הקצאת השעות והטיפוליים במסגרת זו נקבעת בהתאם לאפיון ורמת התפקוד של התלמיד, כפי שמפורט בתקן המוסד החינוכי. לעומת זאת, הסל האישי מיועד לתלמידים המשולבים במסגרות החינוך הרגיל וזקוקים לתמיכות נוספות. סל זה כולל טיפולי מקצועות הבריאות, שעות הוראה מותאמות, שעות סיוע אישי, והתאמות לימודיות המותאמות לצרכים האישיים של התלמיד, כפי שנקבעו על ידי ועדת זכאות ואפיון.

המתי"א (מרכז תמיכה יישובי או אזורי) משמש גורם מרכזי בניהול והפעלת שני הסלים. במסגרת של שח"ם, המתי"א מתאם ומספק שירותים קבוצתיים ופרטניים לתלמידים בחינוך המיוחד. במסגרת הסל האישי, המתי"א אחראי על ארגון הטיפולים, תיאום בין אנשי המקצוע למסגרות החינוך ומעקב אחר מימוש הזכאות של התלמידים. בנוסף, המתי"א מספק תמיכה מקצועית והכשרה לצוותי הוראה על מנת להבטיח שהתלמידים יקבלו את התמיכות הנדרשות כחלק מתוכנית הלימודים האישית שלהם. באופן זה, המתי"א מהווה צינור מרכזי לאספקת שירותי שח"ם והסל האישי, ומבטיח עמידה בצרכים ובזכויות של תלמידים עם צרכים מיוחדים, הן במסגרת החינוך המיוחד והן במסגרות החינוך הרגיל.

על מנת להבין את המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך המיוחד, ערכנו סקר אנונימי בקרב מנהלות מתי"אות בישראל. ממצאי הסקר הצביעו על מצב מאתגר בתחום ריפוי בעיסוק, פיזיותרפיה וקלינאות תקשורת במערכת החינוך. בסלים האישיים, תשע מנהלות דיווחו על איוש של "80% ומעלה", ואילו עשר מנהלות דיווחו על איוש נמוך של "פחות מ-40%". בסל שח"ם המצב חמור יותר, רק שלוש מנהלות דיווחו על איוש של "80% ומעלה", ואילו 13 מנהלות דיווחו על "פחות מ-40%". תמונה דומה ניכרת גם בתחומי הפיזיותרפיה וקלינאות תקשורת שבהם הדיווחים בסלים האישיים מחולקים כמעט שווה בשווה בין "80% ומעלה" ל"פחות מ-40%", אך בסל שח"ם הרוב המכריע דיווח על איוש נמוך מאוד. באופן כללי, בסלים האישיים יש איוון יחסי בין דיווחים על איוש גבוה לנמוך, אך בסלי שח"ם המצב קשה יותר ורוב הדיווחים מעידים על מחסור משמעותי.

כבואנו לפלח את הנתונים למחוזות גילינו תמונה ברורה של חוסר איוון בין מחוז מרכז ותל אביב למחוז דרום (המחוזות שנגמו בסקר). במחוז דרום, הדיווחים מעידים על איוש נמוך יותר בכל הקטגוריות. לדוגמה, בתחום הריפוי בעיסוק בסלים האישיים שלוש מנהלות דיווחו על "80% ומעלה", וחמש מנהלות דיווחו על "פחות מ-40%", ואילו במחוז מרכז ותל אביב שש מנהלות דיווחו על "80% ומעלה" ורק שתי מנהלות דיווחו על "פחות מ-40%". תמונה דומה עולה גם לגבי פיזיותרפיה וקלינאות תקשורת: במחוז דרום נרשם אחוז גבוה יותר של דיווחים על איוש נמוך מאוד. ממצאים אלה מדגישים את הפערים המשמעותיים בין המרכז לפרפריה ואת הצורך הדחוף בהתערבות כדי להתמודד עם המחסור במקצועות הבריאות, במיוחד באזורי פרפריה שבהם המחסור בולט יותר.

השלכות המחסור

תוצאות המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות באות לידי ביטוי בכמה היבטים מרכזיים. ראשית, פגיעה במימוש חזון ההכלה של תלמידים עם מוגבלויות במערכת החינוך. המחסור מונע את מימושם המלא של הסלים האישיים שהובטחו לתלמידים, ובכך נפגעת יכולתם לקבל את התמיכות הנדרשות לצורכיהם האישיים (זץ ובארוך, 2022; עמותה לילדים בסיכון, 2021). דוגמה בולטת לכך היא בכיתות תקשורת עבור ילדים עם אוטיזם, שבהם המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות מוביל לכך שתלמידים אינם מקבלים את סל הטיפולים המלא שהם

זכאים לו. בנוסף, טיפולים חינוניים נדחים או אינם ניתנים כלל, מה שפוגע באופן חמור בהתפתחותם הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית של התלמידים הללו. מצב זה מונע מהם לממש את מלוא הפוטנציאל שלהם, פוגע בתפקודם היומיומי ובשילובם במסגרות החינוכיות (זץ ובארוך, 2022). עבור ילדים המשולבים בכיתות "רגילות", המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות מקשה על אספקת תמיכות אינטגרטיביות המותאמות לתלמידים, כגון טיפולים המבוצעים בתוך הכיתה בשילוב בין ההוראה לתמיכה הטיפולית. מודל ההכלה בכיתות לתלמידים עם מוגבלות בבתי ספר כוללים נתקל בקושי מרכזי כאשר אין אפשרות לבצע התאמות סביבתיות וחינוכיות הנדרשות למענה מיטבי עבור התלמידים (זץ ובארוך, 2022; משרד הבריאות, 2021; עמותה לילדים בסיכון, 2021). מכיוון שהשמת אנשי מקצועות הבריאות מתבצעת בראש ובראשונה בבתי ספר מיוחדים נפרדים, הורים רבים מעדיפים להשאיר את ילדיהם במסגרת החינוך המיוחד ולא לשלבם במערכת החינוך הכללית (זץ ובארוך, 2022; עמותה לילדים בסיכון, 2021).

שנית, השילוב בין המחסור הקיים במטפלים ממקצועות הבריאות, יחד עם הדרישה המוגברת לטיפולים במערכת החינוך ללא מתן מענה והרחבת התקנים למטפלים במערכת החינוכית, הוביל לפגיעה בזמינות הטיפולים החינויים לתלמידים עם מוגבלויות, ומכיוון שקיים פער משמעותי בין ההיצע לביקוש לשירותים אלו, התלמידים נתקלים בזמני המתנה ממושכים לאבחון ותחילת התערבות מותאמת. לכן הורים רבים נאלצים לממן שירותים פרטיים שמכבידים עליהם מבחינה כלכלית ונפשית (עמותה לילדים בסיכון, 2021).

שלישית, אנשי החינוך והטיפול נשחקים. מורים במערכת החינוך נאלצים להתמודד עם תלמידים עם צרכים מורכבים ללא הכשרה או תמיכה מספקת, מה שמוביל לשחיקה משמעותית בקרב צוותי החינוך (משרד החינוך, 2021). גם בקרב מטפלים ממקצועות הבריאות נמצא קשר בין מחסור בהכשרה מותאמת לצרכים הבין-תחומיים של מערכת הבריאות (DiMaria-Ghalili et al., 2014) לבין שחיקה עקב לחץ ועומס (Lan et al., 2018; Rubin et al., 2021).

יוזמות קיימות והצעות לפתרון המחסור

במטרה להתמודד עם המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות, הועלו מספר יוזמות, ובהן הורדת סף הקבלה ללימודים המכשירים מטפלים למקצועות הבריאות וגיוס קהלים חדשים. לדוגמה, אחת היוזמות התמקדה בהקלת דרישות הסף להכשרת מטפלים ממקצועות הבריאות באמצעות ביטול הדרישה לתואר אקדמי והחלפתה בתוכניות הכשרה קצרות יותר המותאמות לקהלים ספציפיים כגון נשים חרדיות (לוריא, 2023). הצעות נוספות כוללות יצירת מסלולי הכשרה מותאמים למגזר החרדי והפריפריה במטרה להגדיל את היצע כוח האדם במקצועות אלו (משרד הבריאות, 2021). פתרון נוסף שהוצע הוא הכנסת תפקיד חדש של "עוזרי מטפלים" למערכת הבריאות. העוזרים יקבלו הכשרה כללית ויפעלו תחת פיקוחם של מטפלים מורשים מתחומי מקצועות הבריאות. המהלך נועד להקל על העומס

הקיים במערכת הבריאות ולשפר את זמינות השירותים הרפואיים (החברה הישראלית לריפוי בעיסוק, 2025).

חרף הכוונות החיוביות, יוזמות אלו זכו לביקורת בשל החשש שהורדת סף הקבלה תוביל לפגיעה באיכות ההכשרה וביכולת לספק שירותים מקצועיים (לוריא, 2023). כך גם לגבי הכנסת עוזרי מטפלים, פתרון שנתפס כעלול לפגוע במעמד המקצועי של המטפלים המורשים, להחריף את השחיקה המקצועית, ולהשפיע לרעה על איכות הטיפול והאמון במערכת הבריאות. קיים גם חשש כי המהלך ינציח את תנאי ההעסקה הירודים של מטפלים מורשים, יעמיק את הפערים בין המרכז לפריפריה, ויפגע בטיפול באוכלוסיות פגיעות (החברה הישראלית לריפוי בעיסוק, 2025). דוח מבקר המדינה מזהיר אף הוא מפני פגיעה במקצועיות המטפלים ממקצועות הבריאות, מה שעלול לגרום לאובדן אמון במערכת ולפגיעה במטופלים (משרד הבריאות, 2021). הצעות שונות להפחתת המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות אכן מעלות חשש מזילות ההכשרה המקצועית, כפי שנטען על ידי מבקר המדינה ואנשי מקצוע (החברה הישראלית לריפוי בעיסוק, 2025; לוריא, 2023; משרד הבריאות, 2021).

הצעת המאמר: הכשרת מורים לחינוך מיוחד

ניתן לחשוב על פתרונות יצירתיים שיאפשרו מתן מענה חינוכי וטיפולי איכותי מבלי לפגוע ברמה המקצועית הנדרשת. הכשרה ייעודית לאנשי חינוך מיוחד שמכירים את אוכלוסיית התלמידים עם הצרכים המיוחדים עשויה להוות מענה אפקטיבי. הכשרה זו יכולה להיות ממוקדת בהיבט הלימודי-חינוכי ולספק כלים יישומיים שיאפשרו למורים להעניק תמיכות בסיסיות כחלק משגרת ההוראה. הכשרה כזו, המיועדת לאנשים בעלי ניסיון בשטח והיכרות עם התלמידים, עשויה לשפר את התמיכות שניתנות במסגרת החינוכית, להפחית את התלות באנשי מקצוע חיצוניים, ולאפשר לתלמידים לקבל תמיכה זמינה ואינטגרטיבית יותר בתוך מסגרות החינוך הקיימות.

בהתאמה לכך, במאמר דעה זה נבקש להציע דרך נוספת להתמודדות עם המחסור החמור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך. ההצעה היא פיתוח מסלול ייעודי לתואר שני למורים שעובדים במערכת החינוך המיוחד לפחות שלוש שנים ויש להם תואר ראשון בתחום החינוך מיוחד. מסלול זה יאפשר להם להתמקצע בתחומים כגון הוראה מותאמת לתלמידים עם קשיים שפתיים ותקשורתיים או עם קשיים סנסומוטוריים. ההצעה מתבססת על מודלים בין-לאומיים קיימים, כגון באוניברסיטת מסריק בעיר ברנו שבצ'כיה, שבה מורים לחינוך מיוחד ממשיכים לתואר שני בהתמחות בהפרעות תקשורת ושפה. מטרת התוכנית לתואר שני באוניברסיטת מסריק היא להכשיר מומחים בתחום, בדגש על שילוב דיסציפלינות פדגוגיות ופסיכולוגיות המאפשרות עבודה עצמאית עם תלמידים. הסטודנטים לתואר שני רוכשים ידע תיאורטי ומיומנויות קליניות מתקדמות בתחום ההפרעות בתקשורת ובשמיעה, תוך שימוש בגישות והתערבויות עדכניות לסיוע

לאנשים עם מוגבלויות. הסטודנטים מתמקדים באבחון חינוכי מיוחד ומשתמשים בכלים ובנהלים ייעודיים לתחומי חינוך וקלינאות תקשורת. הכשרה שכזו טומנת בחובה שילוב בין תחומים פדגוגיים ופסיכולוגיים המאפשרים הבנה מעמיקה של הצרכים המיוחדים של התלמידים. בסיום התואר השני המורים משתלבים בעבודה חינוכית עם תלמידים עם הפרעות תקשורת וקשיים שפתיים (Masaryk University, n.d).

על מנת להתמודד עם המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך בישראל, חשוב לשקול פיתוח מסלול ייעודי לתואר שני עבור מורים לחינוך מיוחד, בדומה לתוכנית באוניברסיטת מסריק. מסלול כזה יאפשר למורים להרחיב את התמחותם ולהעניק מענה חינוכי וטיפול לתלמידים עם מוגבלויות בתחום השפה והסנסומוטוריקה. על המסלול בישראל לכלול יצירת תוכנית לימודים המשלבת בין תחומים פדגוגיים, פיזיולוגיים, קלינאות תקשורת וריפוי בעיסוק, בדגש על הכשרה קלינית בבתי ספר. כמו כן, יש להכשיר סגל הוראה בעל ניסיון בתחומים הנזכרים למעלה כדי שיוכלו להעביר את הידע והמיומנויות הנדרשים. חשוב גם ליצור שיתוף פעולה בין מוסדות החינוך ומוסדות ההכשרה בהשכלה הגבוהה לצורך התנסות קלינית והבטחת איכות ההכשרה. לבסוף, יש להבטיח הכרה רשמית של משרד החינוך בהסמכה של מורי החינוך המיוחד שעברו את המסלול המקצועי לתואר שני עם התמחות בהוראה לתלמידים עם קשיים שפתיים וקשיים סנסומוטוריים כדי להבטיח את השתלבות הבוגרים במסגרות החינוכיות.

יישום תוכנית כזו בישראל יקל על המחסור באנשי מקצועות הבריאות וישפר את איכות ההוראה לתלמידים עם מוגבלויות. המסלול יכשיר אנשי שטח אקדמאים, בעלי הכשרה אינטגרטיבית, המסוגלים להעניק מענה חינוכי מותאם תוך שמירה על סטנדרטים מקצועיים גבוהים.

סיכום והמלצות

ועדת שפירא הוקמה במטרה לבחון את מערכת החינוך המיוחד בישראל ואת השפעתה על כלל מערכת החינוך. במסגרת עבודתה בחנה הוועדה את מדיניות ההכלה והשילוב של תלמידים עם צרכים מיוחדים, אתגרים מרכזיים במערכת, והפתרונות האפשריים להתמודדות עם המחסור בכוח אדם מקצועי. הרוח שהוציאה הוועדה כולל המלצות המתמקדות בשיפור ההכשרה של צוותי החינוך, הרחבת סל המענים הטיפוליים, והתאמות נדרשות כדי להבטיח נגישות לשירותים פרא-רפואיים במסגרות החינוך. דוח ועדת שפירא (2025) מדגיש את הצורך בהרחבת סל המענים הטיפוליים ואת שיפור הזמינות של טיפולי מקצועות הבריאות במסגרות החינוך המיוחד והחינוך הכללי. אך המצב כיום, עוד טרם הרחבת הסל בהתאם להמלצות, הוא מחסור במטפלי מקצועות הבריאות. המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך מצריך התמודדות מערכתית כוללת שתשלב בין פתרונות ארוכי טווח לשיפור הכשרת אנשי מקצוע לבין פתרונות ממוקדים ומיידיים. במאמר זה ביקשנו להציע פיתוח תוכניות ייעודיות לתואר שני במוסדות להכשרת מורים המיועדות למורים עם תואר

ראשון בחינוך מיוחד בעלי ניסיון של שלוש שנים לפחות בהוראה. תוכניות אלו יאפשרו למורים להעמיק את מומחיותם בתחומים כמו הוראת תלמידים עם קשיי שפה, תקשורת או קשיים סנסומוטוריים. לשם הצלחת יישום תוכניות הכשרה אלו, משרד החינוך יכול לשתף פעולה ולפתוח תקנים לקליטת המורים כעובדי הוראה שהוכשרו לתת מענה יישומי להוראת תלמידים עם קשיים שפתיים או סנסומוטוריים. בנוסף, מומלץ כי משרד החינוך יאפשר מלגות מימון ללימודי התואר השני ויעניק גמול מקצועי למורים שישלימו את ההכשרה בהצלחה ויחזרו לשטח החינוכי לתקנים החדשים שנפתחו. צעדים אלו יאפשרו למערכת החינוך להגדיל את מספר אנשי החינוך המוסמכים להעניק תמיכות חינוכיות מקצועיות מותאמות לתלמידים עם מוגבלויות, ובכך להרחיב את התמיכה בתלמידים שבשלב זה אינם מקבלים מענה. פתרון זה יהווה גם חלק ממסלול קריירה עבור עובדי הוראה שבחרים במסלול החינוך המיוחד. באופן זה נבטיח התמקצעות נוספת והרחבת ארגו הכלים של המורה לתלמידי החינוך המיוחד בתוך מסגרות החינוך הכלליות.

רשימת מקורות

גולדבלט, א', פלזנשטיין, ר', גרוס-אבינור, א' (2021). אתגרים בהשתלבות עובדות מקצועות הבריאות במסגרות חינוך בתחילת דרך המקצועית. מחקרי גבעה, ח, 143-163.

גולדין, מ' (2023). השתלבות תלמידים עם מוגבלות במערכת החינוך: תמונת מצב והמלצות. נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים. https://www.gov.il/BlobFolder/guide/education-report-2023/he/sitedocs_education-report-2023.pdf

החברה הישראלית לרפיון בעיסוק. (מרץ, 2025). גילוי דעת בנושא מתווה עוזרים למטפלים במקצועות הבריאות. <https://ishla.org.il/wp-content/uploads/2025/03/%D7%92%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%99-%D7%93%D7%A2%D7%AA-%D7%94%D7%90%D7%92%D7%95%D7%93%D7%94-%D7%91%D7%A2%D7%A0%D7%99%D7%99%D7%9F-%D7%9E%D7%AA%D7%95%D7%95%D7%94-%D7%A2%D7%95%D7%96%D7%A8%D7%99-%D7%9E%D7%A7%D7%A6%D7%95%D7%A2%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%90%D7%95%D7%AA-1.pdf>

וייסבלאי, א' (2020). הרפורמה בחינוך המיוחד - יישום תיקון מס' 11 לחוק חינוך מיוחד. מרכז המחקר והמידע של הכנסת. ירושלים: הכנסת. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/3c4e064a-01a4-ea11-8106-00155d0aee38_11_16289.pdf

זך, מ', ובארוך, ד' (2022). יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד: ד"ח מעקב והמלצות. אל"ט - אגודה לאומית לילדים ובוגרים עם אוטיזם. https://fs.knesset.gov.il/25/Committees/25_cs_bg_1747985.pdf

חוק חינוך מיוחד [תיקון 11], תשע"ח-2018. ספר החוקים של מדינת ישראל. https://meyda.education.gov.il/files/ChinuchMukar/change_law_11.pdf

לוריא, ל' (2023). הורדת תנאי הסף לעיסוק במקצועות פרא-רפואיים: צמצום או הרחבה של אי השוויון? פורום עיוני משפט, 67. https://6a76e2b7-5109-4873-a438-30f0f2f9666b.usfiles.com/ugd/6_a76e2_7781360c39f94fe380f3ac5dddf5b8659.pdf

משרד הבריאות (2021). פערי כוח אדם במקצועות הבריאות: פיזיותרפיה, קלינאות תקשורת וריפוי בעיסוק - מסמך מסכם, פרק הנתונים. ירושלים: משרד הבריאות. https://www.gov.il/BlobFolder/reports/healthreport071021/he/Reports_healthreport071021b.pdf

משרד החינוך. (תשפ"ה). חוברת קווים מנחים לעבודת מטפלים ממקצועות הבריאות ומטפלים באמצעות אומניות במערכת החינוך. המנהל הפדגוגי, אגף חינוך מיוחד. <https://www.022.co.il/BRPortalStorage/a/4/71/12/28-pfLNz2LoA1.pdf>

עמותה לילדים בסיכון. (2021). נייר עמדה - מצוקת המחסור בכוח אדם פרא-רפואי לטיפול בילדים עם אוטיזם: לציון יום שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות. נייר שהוגש לוועדת החינוך, התרבות והספורט בכנסת. https://fs.knesset.gov.il/24/Committees/24_cs_bg_612140.pdf

שפירא, ע' (2025). החינוך בראי החינוך המיוחד: המלצות ועדת שפירא. משרד החינוך. <https://amos-shapira.com/wp-content/uploads/2025/03/%D7%94%D7%97%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%9A-%D7%91%D7%A8%D7%90%D7%99-%D7%94%D7%97%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%9A-%D7%94%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%97%D7%93-%D7%94%D7%9E%D7%9C%D7%A6%D7%95%D7%AA.pdf>

Bose, B., & Heymann, J. (2020). Do inclusive education laws improve primary schooling among children with disabilities? *International Journal of Educational Development*, 77, 102208. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.102208>.

Boniol, M., Kunjumen, T., Nair, T. S., Siyam, A., Campbell, J., & Diallo, K. (2022). *The global health workforce stock and distribution in 2020 and 2030: A threat to equity and 'universal' health coverage?* *BMJ Global Health*, 7, e009316. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2022-009316>

Costigan, F. A., & Light, J. (2010). A review of preservice training in augmentative and alternative communication for speech-language pathologists, special education teachers, and occupational therapists. *Assistive Technology*, 22(4), 200-212.

Dillon, S., Armstrong, E., Goudy, L., Reynolds, H., & Scurry, S. (2021). Improving special education service delivery through interdisciplinary collaboration. *Teaching Exceptional Children*, 54(1), 36-43.

DiMaria-Ghalili, R. A., Mirtallo, J. M., Tobin, B. W., Hark, L., Van Horn, L., & Palmer, C. A. (2014). Challenges and opportunities for nutrition education and training in the health care professions: intraprofessional and interprofessional call to action. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 99(5), 1184S-1193S.

Geist, K., McCarthy, J., Rodgers-Smith, A., & Porter, J. (2008). Integrating music therapy services and speech-language therapy services for children with severe communication impairments: a co-treatment model. *Journal of Instructional Psychology*, 35(4), 311-316.

Health Resources & Services Administration (HRSA). (2024, March). *Health workforce projections*. Retrieved December 30, 2024, from <https://bhw.hrsa.gov/data-research/projecting-health-workforce-supply-demand>

Kruszynski, K., Leeseberg, J., Loranger, T., O' Keeffe, C., Pfafman, H., & Wanka, E. (2018). Interprofessional collaboration between occupational therapists and speech-language pathologists with children who have sensory processing deficits. *Journal of Student Research*. DOI: 10.47611/jsr.vi.595

Lan, Y. L., Lin, Y. C., Yan, Y. H., & Tang, Y. P. (2018). relationship between work stress, workload, and quality of life among rehabilitation Professionals. *International Journal of Healthcare and Medical Sciences*, 4(6), 105-110.

Masaryk University. (n.d.). *Speech and language therapy – Master' s studies*. <https://www.muni.cz/en/bachelors-and-masters-study-programmes/24864-speech-and-language-therapy>

Rasmussen, M., & Lewis, O. (2007). United Nations Convention on the rights of persons with disabilities. *International Legal Materials*, 46(3), 441-466.

Roldán, S., Marauri, J., Aubert, A., & Flecha, R. (2021). How Inclusive Interactive Learning Environments Benefit Students Without Special Needs. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.661427>.

Rubin, B., Goldfarb, R., Satele, D., & Graham, L. (2021). Burnout and distress among allied health care professionals in a cardiovascular centre of a quaternary hospital network: a cross-sectional survey. *Canadian Medical Association Open Access Journal*, 9(1), E29-E37.

Schwab, S. M., Dugan, S., & Riley, M. A. (2021). Reciprocal influence of mobility and speech-language: Advancing physical therapy and speech therapy cotreatment and collaboration for adults with neurological conditions. *Physical therapy*, 101(11), pzab196.

Ugalde, L., Santiago-Garabieta, M., Villarejo-Carballido, B., & Puigvert, L. (2021). Impact of Interactive Learning Environments on Learning and Cognitive Development of Children With Special Educational Needs: A Literature Review. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.674033>.

World Health Organization. (2020). *Thirteenth general programme of work (GPW13): Methods for impact measurement* [Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO]. Geneva, Switzerland: Author. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/documents/about-us/thirteenth-general-programme/gpw13_methodology_nov9_online-version1b3170f8-98ea-4fcc-aa3a-059ede7e51ad.pdf?sfvrsn=12dfeb0d_1&download=true